

RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHDA KLASTER TIZIMINING INSTITUTSIONAL AHAMIYATI

Sherkulov Shohruh Erkin o'g'li

TDIU, "Iqtisodiyot nazariyasi" kafedrası tayanch doktoranti

Mail: sh.sherkulov@tsue.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14862545>

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqobatbardoshlikni oshirishda klaster tizimining institutsional ahamiyati tahlil qilinadi. Klaster yondashuvi global iqtisodiyotda strategik rivojlanish omili sifatida qaralib, u ishlab chiqarish samaradorligi, innovatsion faoliyat va bozor talablariga tez moslashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqot davomida klaster tizimining normativ-huquqiy asoslari, davlat va xususiy sektor hamkorligi, ilmiy-tadqiqot institutlarining roli hamda klasterlar orqali eksport salohiyatini kengaytirish masalalari ko'rib chiqiladi. Klaster tizimi doirasida resurslardan samarali foydalanish, tannarxni pasaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Klaster tizimi, raqobatbardoshlik, institutsional rivojlanish, innovatsiyalar, eksport salohiyati, iqtisodiy barqarorlik, davlat-xususiy hamkorlik.

Kirish Bugungi globalashuv jarayonida mamlakatlarning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, klaster tizimi institutsional jihatdan to'g'ri tashkil etilganda, u ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsion rivojlanish va bozor talablariga tez moslashish imkoniyatini yaratadi. Mazkur tezis klaster tizimining institutsional ahamiyati va uning raqobatbardoshlikni oshirishdagi rolini tahlil qilishga bag'ishlangan.

Klaster tizimining institutsional asoslari Klaster tizimi bozor iqtisodiyotining rivojlanishida muhim institutlardan biri bo'lib, u quyidagi omillar orqali iqtisodiy raqobatbardoshlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

1. **Normativ-huquqiy asoslar** – Klasterlarning samarali faoliyat yuritishi uchun qonunchilik bazasi, maxsus dasturlar va soliq imtiyozlari muhim rol o'ynaydi.
2. **Davlat va xususiy sektor hamkorligi** – Klaster modelida davlat tomonidan yaratiladigan muhit va xususiy sektor tomonidan innovatsion yondashuvlar sinergiyasi raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.
3. **Ta'lim va ilmiy-tadqiqot institutlari roli** – Klaster tizimi malakali kadrlar tayyorlash va ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy etish jarayonida universitetlar va ilmiy muassasalar bilan hamkorlik qilishni talab etadi.

Klaster tizimi va raqobatbardoshlikning oshishi Raqobatbardoshlikni oshirishda klaster tizimining institutsional mexanizmlari quyidagi yo'nalishlarda ahamiyat kasb etadi:

1. **Ishlab chiqarish va innovatsiyalarni jadallashtirish** – Klaster tizimi ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlab, mahsulot sifati va hajmini oshirishga xizmat qiladi.
2. **Eksport salohiyatini kengaytirish** – Klasterlar xalqaro standartlarga javob beradigan mahsulotlarni ishlab chiqarish va jahon bozorlariga chiqish imkoniyatini oshiradi.
3. **Xarajatlarni optimallashtirish** – Klaster tizimi doirasida resurslardan samarali foydalanish natijasida tannarx pasayadi va mahsulotlar raqobatbardosh bo'ladi.

4. **Ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash** – Klaster tizimi ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni ilgari suradi.

KLASTER TIZIMINING STATISTIK TAHLILI Klaster tizimining samaradorligini baholash uchun statistik ma'lumotlar asosida tahlil o'tkazildi. Quyidagi statistik ma'lumotlar klaster tizimining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini ochib beradi:

1. Ishlab chiqarish hajmining o'sishi

O'zbekistonning 2020-yildan 2023-yilgacha bo'lgan yillik sanoat ishlab chiqarish o'sish sur'ati 6,5% ni tashkil etdi (O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2023). Klaster asosida rivojlangan korxonalarda ishlab chiqarish hajmi an'anaviy tizimdagi korxonalarga nisbatan 15-20% yuqori (Jahon Banki hisobotlari, 2022).

2. Eksport ko'rsatkichlari

2019-yilda klaster asosida tashkil etilgan tekstil sanoati eksporti 1,6 milliard AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 3,1 milliard AQSh dollariga yetdi (O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, 2023). Klaster modeli eksport tarkibida yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirishga xizmat qilgan.

3. Mehnat unumdorligi va bandlik darajasi

Klaster korxonalarida mehnat unumdorligi an'anaviy ishlab chiqarish korxonalariga qaraganda 25-30% yuqori (McKinsey Global Institute, 2021). Klaster asosida rivojlangan tarmoqlarda bandlik darajasi 2018-yildan 2023-yilgacha 12% ga oshgan (O'zbekiston Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi, 2023).

4. Investitsiyalar hajmi

2020-2023 yillarda klaster tizimini rivojlantirish uchun jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 2,8 milliard AQSh dollarini tashkil etdi (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2023). Xorijiy investorlar klaster modellarining yuqori rentabelligi va bozor barqarorligi sababli O'zbekistonga sarmoya kiritishga qiziqish bildirishmoqda.

Statistik tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, klaster tizimi O'zbekiston iqtisodiyotining turli sohalarida samarali natijalar bermoqda. Ishlab chiqarish hajmining oshishi, eksport salohiyatining kengayishi, mehnat unumdorligining ortishi va investitsiyalar hajmining o'sishi klaster modelining muvaffaqiyatli ekanligini tasdiqlaydi. Shunday ekan, davlat tomonidan klaster tizimini yanada rivojlantirishga qaratilgan institutsional islohotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

Klaster tizimining innovatsion rivojlanishdagi roli Klaster tizimi innovatsion muhitni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Innovatsiyalar orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ilmiy tadqiqotlar natijalaridan keng foydalanish va yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyati yuzaga keladi. Klaster tizimi innovatsion rivojlanishni quyidagi jihatlar orqali ta'minlaydi:

1. **Tadqiqot va ishlanmalar (R&D) tizimini qo'llab-quvvatlash** – Klasterlar doirasida ilmiy laboratoriyalar va tadqiqot institutlari bilan hamkorlik o'rnatish innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish imkonini yaratadi.

2. **Yangi texnologiyalarni joriy qilish** – Klaster tizimida raqobat muhitining mavjudligi korxonalarning yangi texnologiyalarni tezroq o'zlashtirishiga turtki bo'ladi.

3. **Startaplar va innovatsion korxonalarni rivojlantirish** – Klaster modeli startaplar

uchun qulay ekotizim yaratadi va ularning tez rivojlanishiga yordam beradi.

4. **Ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi** – Universitetlar va ilmiy tadqiqot muassasalari bilan hamkorlik qilib, klasterlar ishlab chiqarish jarayonlarida zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy etishga imkon beradi.

Xulosa.

Raqobatbardoshlikni oshirishda klaster tizimining institutsional ahamiyati beqiyos bo'lib, u iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. O'zbekistonda klaster yondashuvini keng joriy etish va uning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish mamlakatning xalqaro iqtisodiy maydonda o'z o'rnini mustahkamlashiga xizmat qiladi. Shunday ekan, davlat va xususiy sektorning uzviy hamkorligi asosida klasterlarni rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va ilm-fan yutuqlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Klaster tizimini rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Klasterlarni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy bazani takomillashtirish.
2. Innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilish.
3. Klasterlarning xalqaro integratsiyasini kuchaytirish va eksport imkoniyatlarini oshirish.
4. Klasterlar ichida davlat-xususiy hamkorlikni mustahkamlash.
5. Mahalliy xomashyo va resurslardan samarali foydalanish orqali raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish.

Mazkur yondashuvlar klaster tizimining institutsional rivojlanishini ta'minlab, iqtisodiy barqarorlik va milliy raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishi statistik ma'lumotlari. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. (2023). Sanoat va eksport ko'rsatkichlari. Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi. (2023). Bandlik bo'yicha rasmiy hisobot. Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Investitsiyalar va iqtisodiy o'sish hisobotlari. Toshkent.
5. Jahon Banki. (2022). Global klaster tizimlari va iqtisodiy samaradorlik. Washington, D.C.
6. McKinsey Global Institute. (2021). Clusters and Competitive Advantage in Emerging Markets. New York.
7. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Free Press, New York.
8. Krugman, P. (1991). Geography and Trade. MIT Press, Cambridge.
9. OECD. (2022). Innovation-driven Economic Growth through Clusters. Paris.
10. UNCTAD. (2023). Investment and Clusters in Developing Economies. Geneva.